

Yayın Değerlendirmesi

Sümevra Demiralp^{1,*}

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye. ORCID: 0000-0003-2404-0560

* İletişim: demiralpsümevra@gmail.com

Vasilij Vladimiroviç, Bartold. *Orta Asya Tarihi Üzerine Dört Çalışma* (Four Studies On the History of Central Asia). İngilizcesinden çeviren: İlhan Aslan, İstanbul, Post Yayınları, 2020.

[Vasilij Vladimiroviç, Bartold. *Four Studies On the History of Central Asia*. Leiden, E. J. Brill, 1962.]

Vasilij Vladimiroviç Bartold, doğu tarihi alanında yaptığı çalışmaları doğu dillerini öğrenerek destekleyen ve literatüre birçok özgün çalışma ile katkı sağlayan önemli isimlerden biridir. Bartold, araştırmalarında Orta Asya'da belirlediği alanlar üzerinde derinlemesine incelemelerin bulunduğu monografi türünde yazdığı eserlerle farklı bir bakış açısı oluşturmuştur. Bartold'un bu kitabında ise monografi türündeki dört araştırması bir araya getirilmiştir. Kitabın orijinal metninde Türkistan'ın kısa bir tarihi, Yedisu tarihi ve Ulug Beg, Mir Ali Shir başlıkları adı altında dört konu ele alınmıştır. Bu inceleme içerisinde Türkistan'ın kısa tarihi ve Yedisu tarihi olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır. Çeşitli sorunlardan ötürü eserin diğer başlıklarının henüz çevrilemediği belirtilmiştir (s. 7-9).

Kitabın temel ilgi alanı Türk tarihidir. Bu bağlamda Bartold'un birbirinden farklı zaman diliminde yazılmış yazılarında vurguladığı temel nokta ise dünyanın en eski kültür alışverişinin başladığı coğrafyanın Türkistan jeopolitiği olduğu yönündedir. Kitabın amacı sadece Türkistan ve Yedisu havzasını coğrafi olarak tanıtmak değil, bu havzada yaşayan uygarlıkların ansiklopedik gelişimini siyasî ve sosyal perspektiflerden de analiz etmektir. Yazar, Türkistan'ın kısa tarihi başlıklı ilk bölümde Karahanlılar, Gazneliler, Harezmşahlar, Özbekler gibi birçok Orta Asya devletinden/uygarlığından bahsetmiş ve Orta Asya tarihi açısından önemli olarak tanımladığı göçebe hareketleri, Arap fethi, Moğol fethi ve Ch'ang Ch'un'un gezisi gibi olayları değerlendirmiştir. Yedisu Tarihi başlıklı

ikinci bölümde bu alanda yazılmış eserlerin eksik ve parçalı bir yapıya sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Bu monografinin Yedisu tarihi üzerine çalışmak isteyen araştırmacılara yardımcı olması için yapılan arkeolojik gezileri de içerdiğinden bahsetmiştir. Yedisu tarihi içerisinde Işık Göl ve Balkaş Gölü havzasında yer alan Wu-Sunlar, Türkler, Karluklar, Karahanlılar, Kara-Kıtaylar, Moğolistan ve Kalmuklara değinmiştir.

Kitabın içerik olarak kavramsal çerçeve sunma gibi bir iddiası olmamasına karşın göç ve yönetim olgularını dolaylı olarak ele aldığı söylenebilir. Göç ve yönetim arasındaki ilişkiden bahsedilirken karşılaştırmalı bir anlatım yapıldığı ve neden-sonuç ilişkilerinin kurulduğu görülmektedir. Bartold'a göre İranlı Soğdianların kültür seviyesinin yükselmesi "Çin Kapısı" olarak görülen Semerkant'ın doğu bölgesinde yaşanan ticarî faaliyetler nedeniyledir (s. 27). İlk bölümde ele alınan Arap Fethi ise Türkistan'ın Batıdan karşılaştığı ilk işgal olarak tanımlanmıştır. Ve Araplara göre Türkistan'ın, Çin İmparatorluğundan zorla alınmış bir vilayet olarak görüldüğünden bahsedilmiştir (s. 32). Yazarın, doğrudan ifade etmese de, genel siyasî ve kültürel vurgularında Türkistan'dan bahsederken Rus Türkistan'ı ve Çin Türkistan'ı şeklinde bir karşılaştırmalı anlatım yaptığı söylenebilir.

Peki Orta Asya tarihinde birçok topluluğa, devlete ev sahipliği yapmış bu coğrafyada yönetim nereye doğru evrilmiştir? Yönetim anlayışında askeri sınıf, din adamlarının ve dihan sınıfı olarak bahsedilen birinci sınıf soylular arasında bir geçişkenlik söz konusu mudur? İlk olarak yönetim anlayışının bir evrilme yaşadığı çıkarımına varılabilir. Bartold'a göre yönetim biçimleri; Arap fethi öncesi, Emeviler etkisi ve Gazneliler ile farklı bir yönetim anlayışı yansıtan Türk dünyasının devlet kavramı üzerinden bir değerlendirmeye tâbi tutulabilir. Arap fethi öncesi yönetimi şekillendirenlerin dihan sınıfı olduğu Emevilerin ise valilik sistemi ile toplumsal düzeni kurmaya ve bir yönetim anlayışı oluşturmaya çalıştığı sonrasında Abbasilerinde monarşi benimsedikleri söylenebilir (s. 91).

Orta Asya ve İran'da kurulmuş Samaniler yönetimi ele alındığında ise din adamlarının askeri aristokrasinin yanında olduğu ve dihanların bu yönetime direnç gösterdiği aktarılmıştır. Devlet kavramını Gaznelilerin, baskı oluşturan bir anlamda kullandığına dikkat çekilirken bu durumun Selçuklular sonrasında göçebe kültürün oluşturduğu boylar ile yönetimi zayıflattığına vurgu yapılmıştır. Türk dünyasında yönetim anlayışının; göçebe kültürün etkisi, askeri sınıf ve inanç sistemine bağlı olarak dönüşüm gösterdiğinden bahsedilse de ortak noktanın askeri sınıf ile din adamları arasında bir uyum olduğu ve bu uyumun Karahanlılar döneminde idam edilen din adamları ile bozulmaya başladığı vurgulanmıştır (s. 93).

Yazarın sorguladığı bir konu ise Çingizler Ögedey yönetiminde bulunan alanlarda Batı Avrupalı, Müslüman, Rus zanaatkarların yardımlaşması ile çeşitli saraylar inşâ edilmiş ve bu alan birçok uygarlığa ait yapıları içerisinde bulundurmasına rağmen Orta Asya kültür çalışmalarında beklentilere karşılık vermemiştir (s. 66). Bartold'a göre Orta Asya tarihinde 15. yüzyıl sonrasında Avrupalılar tarafından deniz rotalarının değişimi, ticarete kervan sisteminin çökmesi, belirli hanlıklarda yaşanan siyasî sorunlar 18. yüzyıla gelindiğinde ekonomik, siyasî ve kültürel bir gerileme dönemine neden olmuştur (s. 87). Yazarın Türkistan coğrafyasının geleceği için en önemli tavsiyelerinden biri dünya ticaretine katılımının aktif olarak sağlanması gerektiği ve Türkistan'ın bu aktifliğinin demiryolu ulaşımına bağlı olduğu yönündedir (s. 89).

Kitaba şu açıdan bir eleştiri getirmenin yerinde olduğu kanaatindeyim; incelenen her iki bölümde ayrıntılı coğrafi adlandırmalara, tarihsel kişiliklere fazlaca yer verilmesi, çalışmada asıl vurgulanmak istenen siyasî, sosyal yapıya gelene dek okuyucuyu ağır bir dil anlatımına maruz bırakmaktadır. Kitabın birçok monolog tarzı esere göre güçlü olan yönünün ise tarihsel anlatımı yaparken karşılaştırmalara yer vermesi ve herhangi bir analiz yapılamayan konularda belirli argümanlara dayanarak varsayımlar sunabilmesi olduğu söylenebilir. Kitabın içerik bakımından sadece ansiklopedik bir tarih anlatımına sahip olmaması ve coğrafi, siyasî, ekonomik, kültürel birçok açıdan Türk dünyası tarihini ayrıntılı olarak değerlendirmesi ve bilgilendirmeye ulaşamayan tarihi konularda argümanlar sunması ile literatüre katkı sağladığı aşîkârdır. Kitap açıklamasında belirtildiği üzere "Orta Asya Tarihi Üzerine Dört Çalışma" başlıklı bu eser Rusça'dan V. Minorsky tarafından İngilizce'ye "Four Studies on the History of Central Asia" başlığıyla tercüme edilmiştir. Kitabın hazırlanışında İngilizce çevirisi olan Leiden/Brill baskısı esas alınmıştır. Bu bilgiler ışığında alanında yetkin bir yazar olan Bartold'un, söz konusu eserinin Türkçe literatüre kazandırılması önemli bir nokta olarak değerlendirilebilecekse de, orijinal dili Rusça'dan tercüme edilmesi durumunda olası bazı eksikliklerin en aza indirgenmesi sağlanabilecektir.

